

Fred Dervin & Laura Keihäs. 2013.

Johdanto uuteen kulttuurienväliseen viestintään ja kasvatukseen

Kasvatusalan tutkimuksia 63. Helsinki:

Suomen kasvatustieteellinen seura. (156 s.)

Muutamia näkökulmia kulttuurienvälisyyteen

Helsingin yliopiston monikulttuurisen kasvatuksen professori Fred Dervin ja koulutusalan kansainvälisten asioiden asiantuntija Laura Keihäs ovat tarttuneet kirjassaan mehukkaaseen ja haasteelliseen aiheeseen. Kuten kirjoittajat itsekin toteavat, kriittinen keskustelu kulttuurista ja kulttuurienvälisyydestä on paikallaan.

Teos on jaettu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa selvitetään lyhyesti aihepiirin historiaa, tarkastellaan lähestymistapoja kulttuurienvälisyyteen ja annetaan esimerkkejä kirjoittajien esittämien väitteiden tueksi. Kirjan toisessa osassa keskitytään toiseuden, kulttuurin ja identiteetin käsitteiden tarkastelemiseen. Tämän lisäksi esitellään näkemyksiä siitä, millaista on uusi kulttuurienvälisyys, mitä ovat kulttuurienväliset taidot ja miten näitä taitoja voidaan kehittää.

Kirjan esipuheen on kirjoittanut Mirja-Tytti Talib. Esipuheessa ja johdannossa lukijalle avataan lyhyesti kirjan lähtökohtia ja kulttuurienvälisyyden tutkimuksen tilaa sekä Suomessa että muualla maailmalla. Kirjan yhteenvedossa tarkastellaan kirjoittajien mukaan uuden kulttuurienvälisyyden tavoitteita ja tulevaisuutta sekä rohkaistaan kokeilemaan ja oppimaan kulttuurienvälisiä taitoja. Kirja on suhteellisen lyhyt johdanto aiheeseen ja lukemista helpottavat jokaisen luvun alussa ja lopussa olevat orientoivat tekstit ja tiivistelmät.

Dervin ja Keihäs ovat asettaneet teokselle laajoja ja kunnianhimoisia tavoitteita. Kirjan takakannen esittelyssä todetaan, että sen ”tarkoituksena on selvittää, miten ja minkälaisin sanavalinnoin kulttuurienvälisistä kohtaamisista keskustellaan tutkimuksessa ja muissa yhteyksissä”. Lisäksi teoksessa pyritään vastaamaan kysymyksiin, miten kulttuurienvälisyyteen liittyviä ilmiöitä voidaan tutkia, miten suhtautua ajankohtaiseen kritiikkiin, joka kohdistuu kulttuurienvälisyyteen liittyviin käsitteisiin ja tutkimusmetodeihin, sekä voidaanko kulttuurienvälisyyttä opettaa ja oppia.

Kirjoittajat nostavat esille keskeisiä kulttuurienvälisen kasvatuksen ja viestinnän teemoja. He käsittelevät esimerkiksi toiseutta, identiteettiä, kulttuurienvälisiä kompetenssia ja moniäänisyyttä. Käsitteily jää kuitenkin pinnalliseksi ja

erityisesti ensimmäisessä osassa pluralismin korostaminen kompastuu monin paikoin tekstin sisäisiin ristiriitaisuuksiin, eikä argumentointi kaikissa kohdin vakuuta. Nostan tässä esiin joitakin esimerkkejä ja tarkastelen niitä puheviestinnän tutkimuksen näkökulmasta.

Yhdeksi ongelmaksi nousevat kirjassa esitellyt käsitteet ja niiden määrittelyminen. Kulttuurin käsitteestä keskustellaan laajasti, sen sijaan kulttuurienvälisyys määritellään lyhyesti ”toisen kohtaamiseksi ja kommunikaatioksi” (s. 26). Puheviestinnän näkökulmasta ongelmallista on, ettei teoksessa käsitellä viestintää ja viestintätieteiden teorioita tai käsitteitä juuri lainkaan. Sanoja kommunikaatio, vuorovaikutus ja viestintä käytetään usein toistensa synonyymeinä. Kirjoittajat eivät myöskään missään vaiheessa määrittele sitä, mitä he tarkoittavat käsitteillä vuorovaikutus, viestintä tai kommunikaatio ja millaisina ilmiönä he nämä näkevät. Viestintätieteiden näkökulman edustajina mainitaan kaksi tutkijaa, Michael Berry ja Liisa Salo-Lee.

Kirjassa esitellään useita Dervinin luomia käsitteitä, joista keskeisimpiä ovat kiinteän, notkean ja kaksikasvoisen kulttuurienvälisyyden käsitteet. Kiinteä kulttuurienvälisyys määritellään esineellistäväksi käsitykseksi kulttuurista. Se näkee yksilöt kulttuurin tuotteina ja näkökulmasta puuttuu kokonaan yksilöllisyys. Notkean kulttuurienvälisyyden näkökulmasta kulttuuri on jatkuvassa muutoksessa oleva prosessi, joka rakentuu vuorovaikutuksessa ja huomioi yksilön monimuotoisuuden. Kaksikasvoinen kulttuurienvälisyys huomioi yksilöiden monimuotoisuuden. Samalla se pitää yllä ristiriitaista puhetta kulttuurista ajatuksella, että kulttuuri lopulta määrää ihmisten toiminnasta. Kirjan keskeisenä sanomana voi nähdä sen, että kulttuuria ei pitäisi nähdä kiinteänä, pysyvänä ja kaikkea ihmisten käyttäytymistä määrittävänä tekijänä, vaan alati muuttavana, monimuotoisena vuorovaikutusprosessina. Käsitteet kulttuurista dynaamisena, alati muuttavana ilmiönä ei kuitenkaan ole kovin uusi sinänsä.

Retorisesti kirja rakentuu siten, että ensin osoitetaan, kuinka ongelmallisia ja eettisesti arveluttavia ovat kirjoittajien ’vanhoiksi’ nimeämät näkökulmat, tutkimukset, oppikirjat, opetusmenetelmät, opetus- ja koulutussisällöt sekä kaunokirjallisuus kulttuurienvälisyydestä. Tämän jälkeen esitellään kirjoittajien mukaan vähemmän arveluttavia ja siten suotavampia näkökulmia ja käsitteitä. Vaikka kirjassa todetaan, että ”valittujen esimerkkien kautta ei haluta tehdä yleistyksiä, vaan tarkoitus on yksinkertaisesti havainnollistaa kulttuurienvälisyyden erilaisissa yhteyksissä käytävää keskustelua” (s. 37), liittyy toinen teoksen haasteista juuri valittuihin näkökulmiin, lähteisiin ja esimerkkeihin. Lukijalle ei esitellä kovinkaan kattavasti erilaisia näkökulmia, vaan erilaisten näkemysten esittely jätetään muutamien valikoitujen lähteiden varaan. Esimerkiksi kulttuurienvälisen taitojen kehittämisestä todetaan Byramiin (2005) viitaten, ettei ole tarpeen antaa tyhjentyvää kuvausta ja määritelmiä kulttuurienvälisestä kompetenssista, koska vain sellaiset ominaisuudet ovat oleellisia, jotka voidaan oppia.

Joidenkin käsitteiden kohdalla tutkimustiedon ja aihetta käsittelevän kirjallisuuden käsittely jää suppeaksi ja rajoittuu kirjoittajien itsensä julkaisemiin teksteihin. Yhtäällä ajoittainen ainoastaan yhden tutkijan näkökulmien esittely ja toisaalla ainoastaan kirjoittajien oman tutkimuksen nostaminen paikoin muiden yläpuolelle ovat häiritseviä seikkoja tutkimustietoon perustuvassa tekstissä ja syövät koko kirjan uskottavuutta. Kirjoittajat toteavat esimerkiksi, että sosiaalipsykologiassa on viimeaikoina kyseenalaistettu perinteisiä malleja sopeutumisesta ja integraatiosta. Siitä huolimatta nämä uudemmat näkökulmat ohitetaan yhdessä kappaleessa, kun huonoina esimerkkeinä pidetyille ”perinteisille” tutkimuksille omistetaan seitsemän sivua. Valitut tutkimukset palvelevat kirjoittajien tavoitteita, mutta samalla kriittinen ote löystyy.

Paitsi tutkimuskirjallisuutta teoksessa esitellään myös suomalaisissa yliopistoissa toteutettavaa kulttuurienvälisyyteen liittyvää koulutusta. Kirjoittajat toteavat hyvin tiiviin lyhyen esittelyn jälkeen, että ”kulttuurieroja korostanut tutkimus ja opetus kaipaavat rinnalleen uusia näkökulmia, jotta todellinen vuorovaikutus ja kansainvälisyys mahdollistuisivat ja maahanmuuttajat kotoutuisivat paremmin” (s. 22). Tälle yleistävälle väitteelle kirjoittajat eivät tarjoa mitään perustelua.

Kirjassa on useita vahvoja väitteitä, jotka kaipaavat rinnalleen perustelua ja kriittisempää tarkastelua. Tällaisenaan se ei liity parhaalla mahdollisella tavalla puheenvuoroksi alan tieteelliseen diskurssiin. Tarkemmin perustelematta jäävät esimerkiksi väitteet siitä, että kulttuurienvälisen viestinnän opetuksessa kulttuurinen identiteetti keskittyy kansalliseen kulttuuriin, että tutkimus palvelee lähinnä liike-elämän tarpeita tai että tutkimuksessa keskitytään kulttuurieroihin. Väitteissä on varmasti osittain myös perää, mutta laajan tutkimuskentän huomioiden esitetyt toteamukset ovat liian yleistäviä. Kirjan johdannossa luvataan, että kirjassa ”pyritään tarkastelemaan kriittisesti kulttuurienvälisyyttä sekä siihen liittyviä uskomuksia ja väärinkäsityksiä” (s. 19). Kriittisyys näyttää kuitenkin paikoin kilpistyvän havaittujen ”väärinkäsitysten” oikomiseen.

Teoksessa pyritään hahmottelemaan uutta kulttuurienvälisyyttä, joka tulisi Dervinin sanoin nähdä uudella tavalla, ”ilman kulttuuria” (s. 120). Lukijalle jää kuitenkin epäselväksi, tulisiko kulttuuri nähdä tietynlaisena, vai pitäisikö koko käsite jättää pois käytöstä. Ajatus on kiinnostava, mutta ongelmallinen. Jos kulttuurin käsite unohdetaan kokonaan, mitä ovat silloin kulttuurienväliset taidot ja miten niitä voisi oppia? Melko auki jää, miten voi olla kulttuurienvälisyyttä ilman kulttuuria. Olisiko esimerkiksi diversiteetin käsitteen, jota kirjoittajat esittävät yhtenä vaihtoehtona kulttuurin käsitteelle, voinut ottaa tarkemmin käsittelyyn?

Kirja on selkeä kannanotto kulttuurispesifiä tutkimusta ja opetusta vastaan. Kirjoittajat ottavat vahvasti kantaa kansallisia kulttuureja luokittelevaan tutkimusperinteeseen, jonka he kokevat eettisesti arveluttavaksi. Usein varmasti unohdetaan, että kulttuurinen vaihtelu ja eriarvoisuus voi olla suurempaa saman

kulttuurisen ryhmän sisällä, kuin kahden erilaisia kulttuuritraditioita edustavien henkilöiden kesken. Toisaalta on hyvä muistaa, että mistä tahansa abstraktista aiheesta, kuten kulttuurista, tutkimusta tehtäessä on välttämätöntä luoda joitakin kategorisointeja, jotta aiheeseen ylipäättään voidaan päästä käsiksi. Aihetta käsittelevässä oppikirjamaisessa teoksessa on mielestäni kuitenkin turha arvottaa asioita näin näkyvästi. Kaikkiaan kirjaan olisi toivonut erilaisten määritelmien ja näkökulmien (erilaisuuden!) hyväksymistä.

Näkökulma, jonka Dervin ja Keihäs nimeävät uudeksi kulttuurienvälisyydeksi, ei sinänsä ole uusi. Teos on kuitenkin herättävä paketti niille, jotka näkevät kulttuurit muuttumattomina ihmisten kaikkea käyttäytymistä selittävinä tekijöinä tai jotka pyrkivät käyttämään kulttuuria selityksenä ja oikeutuksena jopa epäasialliselle tai eettisesti arveluttavalle toiminnalle. Laajempi tutkimustiedon esitleminen ja erilaisten näkemysten arvostaminen laajentaisi kirjan käyttömahdollisuuksia huomattavasti. Esimerkiksi ylirajaisuuden (transnationalismi) ja diasporan käsitteiden esille nostaminen olisi tuonut mukaan erilaisia näkökulmia globaalista muuttoliikkeestä, sen vaikutuksista ja kulttuurienvälisyydestä. Dervin ja Keihäs ovat tarttuneet haastavaan tehtävään ja heille on nostettava hattua siitä, että he ovat kirjoittaneet suomenkielisen teoksen aiheesta. Kaikkiaan kirjan esipuheeseen kirjattu kuvaus uudesta kulttuurienvälisyydestä toimintana, joka ”pyrkii kunnioittamaan jokaisen yksilön ainutlaatuisuutta ja monimuotoisuutta sekä huomioimaan vuorovaikutustilanteiden erilaisuuden” (s. 17) on hyvä ja hieno tavoite, jota kohti kulttuurienvälisyydestä puhuvien, oppivien ja keskustelevien on hyvä tähdätä.

Lotta Kokkonen

Kirjallisuus

Byram, M. 2005. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters.